

Holy Monasteries, the Light Path of 1821

Margarita Dimitriadou

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2707-9627-2022-10-124>

*The contribution of the Holy Monasteries over time to the course of the Greek nation has been enormous. The presence and contribution of Monasticism had a profound impact not only on the historical continuity of Hellenism, but also on the political and economic scene of the Balkans and the East, as the events that took place (19th century) in that period and those that followed, differentiated the world map and marked the beginning of the end of a long period of Ottoman conquest in European territories. The main reference, however, is to the contribution and participation of the Holy Monasteries in the Greek Revolution of 1821 and, in particular, the possibilities that emerged in the course and development of the Revolution in terms of the contribution of the monasteries to the conduct of the war. The holy monasteries became centers of protection and care for the combatants and their families. They provided the «valuables», silver and gold they had for the Struggle. The contribution of the Holy Monasteries, the monks, and every single individual or group who directly or indirectly contributed in any way to the Struggle. **Keywords:** Greek Revolution, Holy Monasteries, Monks, Church, Friendly Society, collection of ammunition, care of wounded and civilians, The holy monstary «Mega Spilaio».*

Η προσφορά των Ιερών Μονών διαχρονικά στην πορεία του ελληνικού έθνους έχει απασχολήσει την σύγχρονη ιστοριογραφία και την εκκλησιαστική ιστορία. Παραμένει όμως πάντοτε ένα ανοικτό θέμα για περαιτέρω έρευνα και μελέτη. Οι πτυχές και οι οπτικές αυτού του αντικειμένου παρέχουν ευρύ πεδίο για ανίχνευση νέων πηγών και στοιχείων που συμβάλλουν στην προσέγγιση όψεων αυτού του εκκλησιαστικού θεσμού.

Η παρουσία και η συμβολή του Μοναχισμού επηρέασε βαθιά όχι μόνον την ιστορική συνέχεια του Ελληνισμού, αλλά και το καθόλα πολιτικοοικονομικό σηνικό των Βαλκανίων και της Ανατολής, καθώς τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν (19ος αιώνας) εκείνη την περίοδο αλλά και αυτά που ακολούθησαν, διαφοροποι-

ησαν τον παγκόσμιο χάρτη και σηματοδότησαν την αρχή του τέλους μιας μακράς περιόδου οθωμανικής κατάκτησης σε ευρωπαϊκά εδάφη.

Η συμβολή και συμμετοχή των Ιερών Μονών στην Ελληνική Επανάσταση του 1821 και συγκεκριμένα αναζητήθηκαν τα στοιχεία εκείνα που παρουσιάζουν στη βάση του ιστορικοκοινωνικού συγκειμένου τις δυνατότητες που διαμορφώθηκαν στην πορεία και εξέλιξη της Επανάστασης όσον αφορά στην συμβολή των μονών για τη διεξαγωγή του πολέμου. Η προσφορά των Ιερών Μονών, των μοναχών, και κάθε μεμονωμένου ατόμου ή ομάδας που έμμεσα ή άμεσα συνέβαλαν καθ' οιονδήποτε τρόπο στον Αγώνα

Πριν ακόμα ξεσπάσει η Επανάσταση του 1821, και σε όλη τη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας, η Εκκλησία είχε την ηγεσία και την προστασία των υπόδουλων Ελλήνων. Το έργο της υπήρξε μεγάλο, στην προσπάθεια διατήρησης της Ορθόδοξης πίστης, διαφύλαξης της εθνικής κληρονομιάς και αφύπνισης της εθνικής συνείδησης. Η συμβολή της Εκκλησίας στην εθνική υπόθεση δεν περιορίζεται μόνο στη πολεμική δράση των κληρικών όλων των βαθμίδων αλλά και στην διατήρηση της ιστορικής συνέχειας του έθνους, μέσω της παιδείας. Ο βυζαντινολόγος Τσάρλς Ντίτλ (Charles Diehl) «όταν το Βυζάντιον έπεσεν», αναφέρει, «η Εκκλησία παρέσχεν εις τον Ελληνισμόν ακόμη εξοχωτέραν υπηρεσίαν. Μαζί με την Ορθοδοξίαν διεφύλαξε και την ελληνικήν ενότητα και την ελληνικήν παιδείαν».

Με το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης οι ιεράρχες κλήθηκαν να αναλάβουν την ηγεσία στο πολεμικό και πολιτικό επίπεδο. Όλος ο ανώτατος κλήρος φαινόταν πως είχε ταχθεί υπέρ του Αγώνα, όπως αναδεικνύεται από το γεγονός ότι σε όλες σχεδόν τις διακηρύξεις των επαναστατημένων Ελλήνων και της Κυβέρνησης που σχημάτισαν, περιέχονται ονόματα ενός ή δύο επισκόπων και αρκετών κληρικών¹. Εκκλησιαστικοί άνδρες, εκτός από την πνευματική αφύπνιση των πιστών, θεώρησαν και ως πρωτεύον στοιχείο της δράσης τους, την προετοιμασία τους για την ελευθερία, παραθεωρώντας προς στιγμήν την ιδέα της οικουμενικότητας της χριστιανικής πίστης². Η οικουμενικότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας, δεν την απέτρεψε από το να υπερασπισθεί την ανάγκη ενός λαού να προστατεύσει την πατρίδα του, ούτε να αποτρέψει τους στρατιώτες να ψάλλουν κατά την μάχη το «νίκας τοις ορθοδόξοις κατά βαρβάρων δωρούμενος», χωρίς το γεγονός αυτό να συνιστά την ιδέα ενός «ιερού πολέμου» πόσο μάλλον ενός «δίκαιου πολέμου»³. Η οικουμενι-

¹ F.C.H.Puqueville, *Histoire de la regeneration de la Grece*, τ. II, Παρίσι 1825, σσ. 333-334. Γ. Κονιδάρης «Ελλάς», *Θρησκευτική και Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. III, Αθήνα 1940, σ.351. M. Raybaud, *MemoiresurlaGrece*, Parisi 1824-1825, σ. 464.

² Παναγιώτης Τζουμέρκας, «Επίσκοπος Κίτρους Παρθένιος Βαρδάκας: μεταξύ της οικουμενικής και της εθνικής συνείδησης», *Εστία Πιερίδων Μουσών Κατερίνης. Εταιρεία Πιερικών Μελετών, Εστιακά Σύμμεικτά 2. Η Πιερία στην εποχή της απελευθέρωσης (1912). Ιστορικές ερμηνείες και πολιτισμικές Αναπαραστάσεις*, Κατερίνη 2012, σ. 104.

³ *Μητροπολίτης Κορυτσάς Ιωάννης*, *Εθνοτικές συγκρούσεις και Ορθόδοξη Εκκλησία*, σ. 298.

κότητα της Ορθόδοξης Εκκλησίας είναι η απάντηση στην κοσμική παγκοσμιοποίηση και την απώλεια των αξιών διότι ο χριστιανισμός δεν είναι η ομοιομορφία αλλά η ενότητα. Η Εκκλησία δεν καταργεί τον εθνισμό αλλά τον υπερβαίνει. Ο άγιος Ιωάννης της Κρονστάνδης έγραψε για την αγάπη προς την παγκόσμια πατρίδα:

«Αγαπάτε την εγκόσμια πατρίδα... σας έχει αναθρέψει, σας έχει καταστήσει διαπρεπείς, σας έχει τιμήσει και σας έχει εξοπλίσει με τα πάντα · αλλά να τρέφετε ιδιαίτερη αγάπη για την επουράνια πατρίδα... αυτή η πατρίδα είναι ασύγκριτα πιο πολύτιμη από τούτη εδώ»⁴.

Στην Ελληνική Επανάσταση του 1821, ιερείς συμμετείχαν, είτε ηγούνταν στρατιωτικών τμημάτων όπως οι Παλαιών Πατρών Γερμανός, Άνθιμος Έλους, Άνθιμος Σκαλιστήρης, Βρεσθένης Θεοδώρητος, Δαμασκηνός ηγούμενος Μ. Σπηλαίου, Παφνούτιος μοναχός Μ. Σπηλαίου, Γεράσιμος μοναχός Μ. Σπηλαίου, Αρδαμαρίων Ιγνάτιος, Θεοφάνης Σιατιστεύς αρχιερέας, είτε πέθαναν στη Μάχη όπως ο Παπαφλέσσας, ο Σαλώνων Ησαΐας κ.α. Μία άλλη κατηγορία κληρικών οι οποίοι συμμετείχαν στον Αγώνα ήσαν οι στρατιωτικοί ιερείς (κατ'εφημισμόν) οι οποίοι παραμένοντας συνεπείς στον πνευματικό χαρακτήρα του λειτουργήματός τους δεν χρησιμοποιούσαν όπλα⁵. Πρόκειται για την πατριωτική προσφορά ορθοδόξων κληρικών, που, ως διορισμένοι στρατιωτικοί ιερείς ή ως εθελοντές στρατιωτικοί εφημέριοι, βρέθηκαν από την πρώτη στιγμή του αγώνα στα πεδία των μαχών, στο πλευρό των μαχόμενων⁶. Η αποστολή τους ήταν αμιγώς πνευματική⁷. Ιερουργούσαν, κοινω-

⁴ Ό.π., σ. 298.

⁵ Στην πρώτη Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου, με το ψήφισμα της 9ης Απριλίου 1822 θεσμοθετείται, και επισήμως, θέση ιερέα για κάθε χιλιαρχία του στρατού. Ο όρος «Στρατιωτικός Ιερέας» χρησιμοποιείται, κατά κάποιο τρόπο καταχρηστικώς, αφού την περίοδο του Αγώνα δεν νοείται η ύπαρξη του θεσμού του «Στρατιωτικού Ιερέα», όπως αυτός καθιερώθηκε στο νεώτερο Ελληνικό Κράτος, όπου Ορθόδοξοι κληρικοί εντάσσονται στις τάξεις των Ενόπλων Δυνάμεων ως μόνιμα στελέχη, λαμβάνουν στρατιωτικό βαθμό και συγκροτούν ιδιαίτερο σώμα, τη Θρησκευτική Υπηρεσία των Ενόπλων Δυνάμεων.

⁶ Αρχιμ. Μελέτιος Κουρακλής, Ιεροκήρυκας της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων. Αφιέρωμα. Η Εκκλησία στην Επανάσταση του 1821. «Στρατιωτικοί Ιερείς στον Αγώνα της Εθνικής Παλιγγενεσίας». Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος – Συνοδική Επιτροπή Τύπου, Διαφώτισης και Δημοσίων Σχέσεων. έκδ. Ιερά Μητρόπολης Πατρών. σ.σ. 19-21

⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα στρατιωτικού ιερέα με έντονη συνείδηση του πνευματικού χαρακτήρα της αποστολής του στο στράτευμα είναι αυτό του Αρχιμ. Νικηφόρου Ρωμανίδη. Σε ανέκδοτη αναφορά του προς τη στρατιωτική υπηρεσία του με ημερομηνία 13 Δεκεμβρίου 1837 υπεραμύνεται του πνευματικού χαρακτήρα της αποστολής τους σε αντιδιαστολή προς αυτόν του ιερέα μαχητή, ακόμα και επί ζημιά των οικονομικών του απολαβών και της ιεραρχικής του εξελίξεως. Παραθέτουμε ένα μικρό μέρος της αναφοράς αυτής, που σχετίζεται με το θέμα: «Υπηρετώ ήδη δεκαεπτά έτη, και δια θαλάσσης μετά του μακαρίτου ναυάρχου Μιαούλη, και δια ξηράς εννέα σχεδόν έτη εις τα της Γραμμής Τάγματα. Ήλπιζον λοιπόν ότι ήθελα ανταμειφθώ αναλόγως με τας πολυχρονίους εκδουλεύσεις μου, καθώς και άλλοι παλαιοί συναγωνιστάι μου. Αλλά θεωρήσας ότι κατά τον περί ιερέων του στρατού οργανισμόν δε υπάρχει ανώτερος βαθμός από τον οποίον κατέχω, ενώ χαίρουσι μάλιστα τον αυτόν

νούσαν και παραμυθούσαν τους αγωνιζόμενους αδελφούς. Κυρίως, όμως παρευρισκόμενοι στην πρώτη γραμμή του μετώπου, θυσιάζοντας πολλές φορές τη ζωή τους⁸ συνέβαλαν αποφασιστικά στην ενίσχυση του ηθικού και πατριωτικού φρονήματος των ανδρών και στη νικηφόρα έκβαση των πολεμικών επιχειρήσεων.

Με την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης η ορθόδοξη εκκλησία έκανε την υπέρβαση και από Οικουμενική έγινε Εθναρχία, χωρίς φυσικά να παύσει να αντιπροσωπεύει όλους του Ορθόδοξους, μετά την θυσία του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε', συστρατευόμενη στον Αγώνα των Ελλήνων για Ελευθερία⁹. Οι Ιερές Μονές από Πνευματικά Κέντρα μετατράπηκαν σε Εθνικά Κάστρα και συνέβαλαν στην επιτυχία της Ελληνικής Επανάστασης η οποία επηρέασε βαθιά όχι μόνον την ιστορική συνέχεια του Ελληνισμού, αλλά και όλο το πολιτικοοικονομικό σκηνικό της Ευρώπης, καθώς τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν εκείνη την περίοδο αλλά και αυτά που ακολούθησαν, διαφοροποίησαν το χάρτη των ευρωπαϊκών κρατικών οντοτήτων και σηματοδότησαν την αρχή του τέλους μιας μακράς περιόδου οθωμανικής κατάκτησης σε ευρωπαϊκά εδάφη¹⁰.

Οι Ιερές Μονές είναι χώροι, καθιδρύματα, όπου ασκείται θεολογικό, παιδευτικό και κοινωνικό έργο. Ο Μ. Αθανάσιος αναφέρει για τον Αντώνιο, ότι έλεγε, οι μοναχοί πρέπει να αποτελούν όχι μόνον την σκηνή των πεπληρωμένων θείων χορών, ψαλλόντων, νηστεούντων, ευχομένων, αγαλλομένων επί των μελλόντων ελπίδα, αλλά και την σκηνή των φιλολογούντων και εργαζομένων εις το ποιείν ελεημοσύνας, αγάπην «και συμφωνίαν εχόντων εν αλλήλοις»¹¹.

«Τα Μοναστήρια είναι οι Ακροπόλεις της Ορθοδοξίας, κέντρα αληθούς λατρείας και προσευχής. Είναι οι θεματοφύλακες της κληρονομιάς των πατέρων και όλου του πολιτιστικού θησαυρού της Ελλάδας. Είναι ο λιμένας των ψυχών»¹².

Η συμβολή των μοναστηριών στην διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς υπήρξε μεγάλη καθώς στην υπερχλιετή ιστορία τους υπήρξαν οι θεματοφύλακες όλων των κειμηλίων από την εποχή του Βυζαντίου και μέχρι τις ημέρες μας. Μέσα στις μονές συντελέστηκε ανά τους αιώνες σπουδαίο πολιτισμικό έργο. Πριν την

και οι νεωδιωρισθέντες Ιερείς. Ενω αν ενηγκάλιζον ιδίαις χερσί τα όπλα εξ αρχής ήθελον χαίρει βεβαίως ανώτερον βαθμον καθώς άλλοι. Πλήν δεν είναι νομίζω ευκαταφρόνητον ότι εφύλαξα το Ιερατικόν επάγγελμα, και εβοήθησα τον στρατόν λόγω και έργω πνευματικώς, χρηματίσας μάλιστα εις πολλά Σώματα ως διδάσκαλος άνευ τινός επιμισθίου. Ν. Ρωμανίδης». ΓΑΚ/Στρατιωτικοί Ιερείς/Φ.218, α/α εγγράφου 162.

⁸ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας μέχρι της εγκαταστάσεως της Βασιλείας, Αθήναι 1972, τόμος Γ', σ.σ. 58-59.

⁹ Η Ελληνική Επανάσταση υπήρξε η απαρχή της

¹⁰ Μ. Δημητριάδου, Τα Οικονομικά του Αγώνα 1821-1824, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2014, σ. 12.

¹¹ Χαρ. Σ. Τζιώγα, Μοναχισμός, ό.π., σσ. 32-33

¹² Νικοδ. Παυλόπουλος, Αρχιμ. Ηγούμ. Ι.Μ. Λειμώνος – Λέσβος (51).

εφεύρεση της τυπογραφίας τα βιβλία αντέγραφαν καλλιγράφοι μοναχοί. Δεν γινόταν αντιγραφή μόνο θεολογικών και εκκλησιαστικών βιβλίων, αλλά και της λεγόμενης θύραθεν σοφίας. Αν σήμερα έχουμε έργα των αρχαίων Ελλήνων, αυτό οφείλεται στους αντιγραφείς μοναχούς. Στα μοναστήρια λειτουργούσαν και λειτουργούν οι πιο σπάνιες και πλούσιες βιβλιοθήκες.

Είναι ανεκτίμητη η προσφορά προς το Ελληνικό Έθνος των ιερών Μονών και Μοναχών, κατά την προετοιμασία και την επιτυχή έκβαση του αγώνος υπέρ της εθνικής παλιγγενεσίας. Προσφορά όχι λόγων, αλλά κατ' εξοχήν προσφορά πράξεων, πολλών ποικίλων και ατελεσμένων πράξεων. Τα Μοναστήρια επί αιώνες υπήρξαν οι «φαεινοί αστέρες», οι οποίοι δόξασαν το στερέωμα της Εκκλησίας, εσκόρπισαν σε κάθε ελληνική γωνιά τα φώτα της ελληνικής παιδείας και διατήρησαν άσβεστο το αίσθημα της ελευθερίας στις καρδιές των υπόδουλων Ελλήνων. Ανεδείχθησαν «πνευματικά εργαστήρια», όπου διαπλάθονταν, οι ψυχές των ελληνοπαίδων και καλλιεργείτο το θρησκευτικό και εθνικό τους συναίσθημα. Ανεδείχθησαν πανεθνικά κέντρα και «σωστική άγκυρα του Γένους»¹³.

Όπως σημειώνει ο Ιωάννης Μακρυγιάννης (1794-1864) στα Απομνημονεύματά του, «τα Μοναστήρια ήταν τα πρώτα προπύργια της Επανάστασής μας. Ότι εκεί ήταν και οι τζεμπιχανέδες (πυριτιδαποθήκες) κι' όλα τα αναγκαία του πολέμου...»¹⁴. Είναι χαρακτηριστική και η σχετική ομολογία του για την τεράστια προσφορά των μοναστηριών στον αγώνα:

«Οι περισσότεροι καλόγεροι σκοτώθηκαν εις τον αγώνα», καθώς μόνο από το δικό του στρατιωτικό σώμα θυσιάστηκαν τριάντα μοναχοί¹⁵. Ο μεγαλόδεατισμός του Μακρυγιάννη είναι καθαρά ρωμαίικος στόχος όλων των εθνικών αγώνων είναι «να ελευθερωθεί, με τη δύναμη του Θεού, η πατρική γη, να δοξασθή το όνομά Του, και να λαμπρυνθή ο Σταυρός της Ορθοδοξίας»¹⁶.

Ιερά Μονή Μεγάλου Σπηλαίου

Οι υπηρεσίες της Μονής του Μεγάλου Σπηλαίου επί Οθωμανικής κυριαρχίας ήσαν τεράστιες και πολυδιάστατες, καθώς παρείχαν κοινωνική, φιλανθρωπική, εκπαιδευτική, οικονομική και εθνική δράση.

¹³ Τάσου Αθ. Γριτσοπούλου, Η Εκκλησία εις τον απελευθερωτικό Αγώνα, Μικρά Μελετήματα, Αθήναι 2007, σ. 221.

¹⁴ Μακρυγιάννη, Απομνημονεύματα, επιμ.-προλ., Τ. Βουρνά, Αθήνα 1972, σ. 208.

¹⁵ Ό.π. σ. 1957 σ. 362, Δ. Βαλαής, Η θρησκευτική διάσταση στη ζωή και το έργο του Γιάννη Μακρυγιάννη. Εκδ.Τέριος/Παπαγιαννούλης Κων/ νος & Σια ΟΕ. Κατερίνη, 1994 σ. 101.

¹⁶ Μεταλληνού, «Οι έννοιες Ορθοδοξία και Ελληνισμός για τον στρατηγό Μακρυγιάννη», Εφημερίδα Ορθόδοξη Αλήθεια, αρ. φ. 56, 7 Σεπτεμβρίου 2016, σ. 10.

Μετά την ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας πολλοί μοναχοί μνηθήκαν σε αυτήν και άρχισαν να εργάζονται πυρετωδώς για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού. Ο ηγούμενος του Μεγάλου Σπηλαίου Ιερόθεος Πετρόπουλος εκ Ζαούνης και όλοι οι μοναχοί είχαν μνηθεί στην Φιλική Εταιρεία¹⁷, αλλά και ιερωμένοι οι οποίοι είτε είχαν γεννηθεί στην περιοχή των Καλαβρύτων είτε είχαν θητεύσει ως κληρικοί στην ίδια περιοχή¹⁸. Εάν η Μονή Μεγάλου Σπηλαίου ήταν το άσυλο των πτωχών και αναξιοπαθούντων, ταυτόχρονα ήταν και φιλόξενος δέκτης όλων εκείνων των Ελλήνων, οι οποίοι διωκόμενοι για διαφορετικές αιτίες από τους Οθωμανούς, κατέφευγαν σε αυτήν. Κατά την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας το Μέγα Σπήλαιο είχε γίνει πραγματικό καταφύγιο του λαού. Το ίδιο είχε γίνει και στην έναρξη της Επανάστασης όταν πολλοί πρόκριτοι είχαν καταλύσει στο μοναστήρι παίρνοντας μαζί τους και τις οικογένειές τους. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Φωτάκου, η οικογένεια του Κανέλλου Δεληγιάνη βρήκε καταφύγιο στο Μέγα Σπήλαιο. Εκεί αργότερα, το 1824, ο Λόντος με τον συγγενή του Ανδρέα έστειλε την οικογένειά του¹⁹. Στα απομνημονεύματά του ο Γενναίος Θ. Κολοκοτρώνης²⁰ περιγράφει την κατάσταση, όταν ο Ιμπραήμ μετά την πολιορκία και καταστροφή του Μεσολογγίου έφθασε στην Πελοπόννησο

«...οι κάτοικοι της επαρχίας είχαν αναχωρήσει όλοι σχεδόν διά τα όρη της Μάνης με τας φαμίλιαις τους και ποίμνιά τους, εκτός τινών όπου ήταν εις τα σπήλαια και οχυρά μοναστήρια από την φρίκην και τρόμον του ερχομού του Ιμπραήμ πασά ...».

Η Μονή του Μεγάλου Σπηλαίου χρησιμοποιούταν ιδιαίτερα ως καταφύγιο προσφύγων, που το γέμιζαν ασφυκτικά σε όλη τη διάρκεια του πολέμου²¹. Όπως μας πληροφορεί ο Κ. Οικονόμος, «κατά δε το Μέγα Σπήλαιον πανταχόθεν ήσαν καταφυγόντες χιλιάδες πολλάί, μεθ' ων συνηριθμούνται και πεντακόσαιο ολόκληραι οικογένειαι»²². Για τους μοναχούς του Μεγάλου Σπηλαίου γράφει ο Φωτάκος ότι :

¹⁷ Α.Βοβολίνη, Η Εκκλησία εις τον Αγώνα της Ελευθερίας, εκδ. Παν. Αθ. Κλεισιούνης, Αθήναι, σ. 171.

¹⁸ «Η Φιλική Εταιρεία και οι Καλαβρυτινοί Φιλικοί», Ε.Κ. 3 (1971), σ. 114. Θ. Σιμόπουλου αρχιμ., Μάρτυρες και αγωνισταί ιεράρχαι της ελληνικής εθνεγερσίας 1821-1829, Αθήναι 1971, σ. 362. Ν. Παπαδόπουλου, «Αμβροσίου Φραντζή Βιογραφικά Σελίδαι», Ε.Κ. 4 (1972), σ. 37-39. Απ. Βακαλόπουλου, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Η μεγάλη Ελληνική Επανάσταση (1821-1829), τ. Ε', σ. 63.

¹⁹ Φωτάκου, Απομνημονεύματα, τ. Α', σ. 83 και τ. Γ', σ. 419

²⁰ Γεν. Θ. Κολοκοτρώνη, Απομνημονεύματα. Εκδ. οίκος Γ. Τσουκαλά, Αθήναι 1955, σ.149

²¹ Επιστολή της μονής του Μεγάλου Σπηλαίου προς τον στρατηγό Richard Church, 2 Αυγούστου 1831, Church MSS, XXIV, 175 British Museum Additional MSS 36566.

²² Κ. Οικονόμου, Κτιτορικόν, σ. 86.

«εγνώριζαν τα της Εταιρείας και τους Εταιριστάς και δια τούτο ενήργουν ως απόστολοι (...). Όλοι δε ούτοι εταξείδενον, και οι μείναντες οπίσω εις την Μονήν ήσαν ικανοί μόνοι των να επαναστατήσουν ένα κόσμον ολόκληρον, ως έπραξαν εις την Πελοπόννησον, όπου παντού έτρεξαν και διέδωσαν το σύνθημα της Επαναστάσεως, τα πάντα προετοίμασαν και εξ ιδίων των είχαν μεγάλας προετοιμασίας, αι οποία εχρησίμευσαν εις του Έλληνας»²³.

Ο μητροπολίτης Χριστιανουπόλεως (Κυπαρισσίας) Γερμανός, μνήθηκε στη Φιλική Εταιρεία το 1819. Ο αρχιμανδρίτης Αμβρόσιος Φραντζής μνήθηκε στη Φιλική Εταιρεία το 1810 από τον Γ. Πογονόπουλο. Ο μοναχός Γρηγόριος, από το χωριό Κλαπατσούνα, σκευοφύλακας της Μονής του Μεγάλου Σπηλαίου, μνήθηκε στη Φιλική στις 8.6.1819 από τον Νικηφόρο Παμπούκη. Οι Μεγαλοσπηλαιώτες αδελφοί Νεόφυτος και Παφνούτιος Ρούβαλης, μνήθηκαν, ο πρώτος στη Φιλική Εταιρεία από τον Αμβρόσιο Φραντζή στα 1814 και ο δεύτερος στη Ρωσία, όπου υπηρετούσε ως εφημέριος. Ο επίσκοπος Δαμαλών Ιωνάς ήταν, από τα επιφανή μέλη της Φιλικής Εταιρείας. Μνήθηκε στη Φιλική το 1819 από τον προεστό της Κορίνθου Θεοχάρη Ρέντη.

Το Μέγα Σπήλαιο συνετέλεσε και με έναν άλλο τρόπο στην προετοιμασία του Αγώνα. Συγκεκριμένα, τα δύο μετόχια του στην Κωνσταντινούπολη, το Βλαχ-Σεράι και η Μονή του Αγίου Γεωργίου Καρύπη στα Πριγκιποννήσια, αποτέλεσαν τόπους συγκεντρώσεως των Φιλικών, όταν ακόμη καταστρωνόταν το σχέδιο της ένοπλης εξέγερσης. Το 1818 ένας από τους τρεις πρωτεργάτες της οργάνωσης, ο Νικόλαος Σκουφάς, ερχόμενος στην Πόλη επέλεξε το μεγασπηλαιώτικο μετόχι του Αγ. Γεωργίου για να καταλύσουν οι Φιλικοί. Η σημαντικότερη μαρτυρία, όμως, προέρχεται από τον Νικόλαο, γιο του Φιλικού Μάρκου Δραγούμη, ο οποίος θυμόταν τις συγκεντρώσεις των «μεγάλων εταιριστών» Παλαιών Πατρών, Ασημάκη Ζαΐμη, Ανδρέα Λόντου, Παπαλέξη, Ανδρέα Καλαμογάρτη, Παπαφλέσσα κ.ά. στη Μονή του Αγ. Γεωργίου²⁴.

Το μετόχι του Βλαχ-Σεραγιού, εξάλλου, ήταν τόπος συγκέντρωσης διάφορων κληρικών που εργάζονταν για την υπόθεση της Φιλικής. Πριν ακόμα ξεσπάσει η Ελληνική Επανάσταση οι μοναχοί του Μεγάλου Σπηλαίου, με την ενθάρρυνση των ιεραρχών της Πελοποννήσου (παρ' όλο ότι είχαν αντικρουόμενα αισθήματα απέναντι στην επανάσταση) μετά τη συνάντηση στη Βοστίτσα τον Φεβρουάριο του 1821,

²³ Φ. Χρυσανθόπουλου ή Φωτάκου, Βίοι Πελοποννησίωνο.π. σ. 302

²⁴ Κυριακή Μαμώνη, «Ένα Μετόχι του Μ. Σπηλαίου στην Αντιγόνη των Πριγκιποννήσων», Άγιος Γεώργιος Καρύπης, Πρακτικά Β' Τοπικού Συνεδρίου Αχαϊκών Σπουδών (Καλάβρυτα 25-27 Ιουνίου 1983), Αθήνα 1986, σ.258. Για τη μαρτυρία του Νικολάου Δραγούμη βλ. [Ν. Δραγούμη], «Αποδημήτου αναμνήσεις», Πανδώρα 13 (1862-1863), σ. 386.

ξεκίνησαν τη συλλογή χρημάτων για την αγορά όπλων²⁵. Η οικονομική συμμετοχή του Μ. Σπηλαίου στον Αγώνα προκύπτει από έγγραφα των πρώτων επαναστατικών χρόνων, όπου αποτυπώνεται η οικονομική εκκρεμότητα του Μεγάλου Σπηλαίου απέναντι σε δύο ιδιώτες, από τους οποίους ο ιερομόναχος Γερμανός είχε δανειστεί ένα σεβαστό χρηματικό ποσό για τις ανάγκες της Επανάστασης²⁶. Η μονή προσέφερε μεγάλη υλική βοήθεια για τις ανάγκες τους Αγώνα, σε σημείο, σύμφωνα με μαρτυρία του Οικονόμου, να εκποιήσει και αυτά τα αργυρά ιερά της σκεύη. Οι μοναχοί, εξάλλου, δεν δίστασαν να λιώσουν οποιοδήποτε χάλκινο αντικείμενο του μοναστηριού, ακόμη και αυτά τα πόμολα των θυρών, για να γίνουν πυρομαχικά²⁷, καθώς και βιβλία (αυτά που υπήρχαν διπλά) προκειμένου το χαρτί να χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή των φυσεκιών²⁸.

Με την έναρξη της Επανάστασης, η Μονή του Μεγάλου Σπηλαίου, την ενεκολπώθη με όλες τις²⁹ δυνάμεις της και προσέφερε εις αυτήν όπλα, πολεμοφόδια, ρουχισμό, τρόφιμα και άφθονο χρήμα. Στοιχεία για την οικονομική προσφορά του Μεγάλου Σπηλαίου αναδεικνύονται μέσα από τα αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας³⁰: Για την φιλοπατρία και την αντίσταση που προέβαλλαν οι μοναχοί απέναντι στον κατακτητή χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του άγγλου Ντόντγουελ που επισκέφθηκε το Μέγα Σπήλαιο στις αρχές του 19ου αι. πριν από το ξέσπασμα της Επανάστασης.

«Όταν φθάσαμε στο Μοναστήρι στα Καλάβρυτα η είσοδος ήταν κλειστή και απαγορευμένη. όταν είπαμε ότι είμαστε Φράγκοι μας είπαν να σταθούμε στο φως της σελήνης για να μας δουν. Άνοιξαν και μας άφησαν και μπήκαμε. Μπαίνοντας περάσαμε ανάμεσα από μια διπλή σειρά μοναχών που όπως κατάλαβα είχαν κάτω από τα ράσα τους κρυμμένα όπλα ».

Η εθνική δράση των μοναχών του Μεγάλου Σπηλαίου δεν περιορίστηκε μόνο στην υπεράσπισή του από τον στρατό του Ιμπραήμ Πασά αλλά προσέφεραν τις υπηρεσίες όπου τους ζητήθηκε, όπως όταν κλήθηκαν τα μοναστήρια να βοηθήσουν τους Έλληνες συμπατριώτες τους, οι μοναχοί του Μεγάλου Σπηλαίου ανέδειξαν δύο μέλη τους που οδήγησαν ένα απόσπασμα από εβδομήντα μοναχούς για την υποστή-

²⁵ Charles A. Frazee., Ορθόδοξος Εκκλησία και Ελληνική Ανεξαρτησία 1821-1852, εκδ. Δόμος Αθήνα 1987, σ. 34.

²⁶ Τα έγγραφα αυτά, δημοσίευσε ο Ν. Π. Παπαδόπουλος στην εφ. «Χελμός», αρ. 83, Απρίλιος 1956, σ. 1,3

²⁷ Ch.A.Franzee., Ορθόδοξος Εκκλησία, ό.π.,σ. 67

²⁸ Επ. Αντ. Σπηλιωτόπουλου, Τα Πυρομαχικά κατά τον Αγώνα του 1821,εκδ. Ιωλκός, Αθήναι 1972, σ. 21

²⁹ Ό.π., σ. 13.

³⁰ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας. Κώδιξ των προβουλευμάτων «Τόμος 2ος, 6ος»

ριξη μιας πολιορκημένης πόλης³¹. Είναι άλλωστε γνωστή η υπερήφανη ηρωική απόληξη του ηγουμενίου Δαμασκηνού τον Ιούνιο του 1827 στον Ιμπραήμ

«δια να προσκυνήσωμεν, είναι αδύνατον αν έλθης εδώ να μας πολεμήσης και μας νικήσης, δεν είναι μεγάλον κακόν, διότι θα νικήσης παπάδες- αν όμως νικηθής είναι εντροπή σου».

Και πραγματικά ντροπιάστηκε ο Ιμπραήμ πασάς, όταν εκατό καλόγεροι με φουστάνελες και φέσια μαζί με 500 ακόμα Έλληνες αγωνιστές πολέμησαν στη θέση Παληάμπελο και ανάγκασαν τους 3000 στρατιώτες του να υποχωρήσουν. Η Μονή ήταν προετοιμασμένη και δεν είναι ευρέως γνωστό, ότι διατηρούσε πυριτιδαποθήκη, ώστε όχι μόνο να έχει υλικό για τον Αγώνα, αλλά και όταν θα ήταν επιβεβλημένο, να γινόταν ολοκαύτωμα. Η δύσκολη κατάσταση στην οποία βρέθηκε η Μονή του Μεγάλου Σπηλαίου αναδεικνύεται από την αλληλογραφία της Μονής. Από τις αρχές του 1825 ο Ιμπραήμ αναγνωρίζοντας τη μεγάλη σπουδαιότητα της Μονής του Μ. Σπηλαίου, διαπίστωσε ότι έπρεπε να καταληφθεί. Είχε καταστεί μέγα προπύργιο και πολεμικό ορμητήριο της Ελληνικής Επανάστασης³². Εκεί και οι οπλαρχηγοί των καταφευγόντων³³. Όταν οι Μοναχοί αντιλήφθηκαν τον κίνδυνο από τις επιθέσεις του Ιμπραήμ και ιδίως μετά την δεύτερη απόπειρά του, τον Μάιο του 1826, άρχισαν να οχυρώνουν την Μονή. Η Τρίτη επίθεση του Ιμπραήμ στις 24 Ιουνίου 1827 ήταν και η σπουδαιότερη καθώς ηγήθηκε αυτής ο ίδιος προσωπικά. Σε σύσκεψη που έγινε στο Μέγα Σπήλαιο³⁴ συνήλθαν ο Ανδρέας Ζαΐμης και οι στρατηγοί Ανδρέας Λόντος, Κανέλλος Δεληγιάννης, Απόστολος Κολοκοτρώνης, Νοταράς και ο αντιστ. Νικόλαος Σολιώτης και αποφάσισαν, οι μεν Α. Λόντος και Νοταράς να προκαταλάβουν τις θέσεις Βοστίτζης – Διακοφτού και το στενό της Ακράτας. Ο Ανδρέας Ζαΐμης την Μαμουσιάν, Βολιβίαν και τα γύρω χωριά. Ο Κανέλλος την Κερπινή και Ρωγούς. Ο Κολιόπουλος την Γουμενίτσα και Βυσωνά, ο δε Νικόλαος Σολιώτης το Σούβαρδον και Βραχνί, οι οποίοι επιτηρούσαν όλη την περιοχή έως τον Ομπλόν ώστε αν δουν κάποια εχθρική κίνηση να ειδοποιήσουν με σινιάλα, και να επιτεθούν για αντίσταση. Οι Πατέρες της Μονής του Μ. Σπηλαίου, είχαν εφοδιάσει τους άνωθεν της Μονής πύργους, προμαχώνας με 100 επίλεκτους πατέρες εκ της Μονής, με τους οποίους ήσαν μαζί και ο Φωτάκος Χρυσανθόπουλος (υπασπιστής του Θ. Κολοκοτρώνη) με 160 μαχητές, ο Κωνσταντίνος Μέλιος εκ Τριφυλίας

³¹ Ch. A. Franzee, Ορθόδοξος Εκκλησία, ό.π., σ. 67.

³² Δ. Παναγόπουλου, Αγία Λαύρα Η Ιερά Μονή Μ. Σπηλαίου. Αι υπηρεσίες αυτής κατά την Επανάστασιν του 1821 και η ηρωική νικηφόρος αντίστασις της κατά των ορδών του Ιμβραήμ. (Ανάπτυπον εκ της επετηρίδος των Καλαβρύτων 1971), Αθήναι, σ.σ. 16-17.

³³ Νικ. Παπαδόπουλου Πρωτιερέως, Από την Αχαϊκήν Εκκλησιαστικήν Ιστορίαν του 1821, Πρόμαχοι Μεγάλου Σπηλαίου. Αθήναι, εκδ. AlfaPress 1972, σ. 6-7.

³⁴ Γ. Παπαγεωργίου, Ιστορικά Μοναστήρια, ό.π., σ. 28.

με άλλους 90 Έλληνες Ντρέδας³⁵ και Καρυτινούς ο Φραγκούλλης Νικόλαος με 62 μαχητές, οι Σαρδελιάνοι εκ Κερπίνης και οι Νικολάκης και Γκκολφίνος Πετμεζαίοι με 35 άνδρες³⁶.

Πριν την διεξαγωγή της τελευταίας προσπάθειας του Ιμπραήμ να καταλάβει το Μέγα Σπήλαιο, έστειλε επιστολή προς τον ηγούμενο για την παράδοση του και η απάντηση των Πατέρων στην επιστολή του:

«Υψηλότατε Αρχηγέ των Οθωμανικών Αρμάτων Χαίρε Ελάβομεν το γράμμα σου και είδομεν τα όσα γράφης, ηξεύρομεν ως είσαι εις τον κάμπον των Καλαβρύτων. πολλά ημέρας και ότι έχεις όλα τα μέσα του πολέμου, ημείς διά να προσκυνήσωμεν είναι αδύνατον διότι είμεθα ορκισμένοι εις την πίστιν μας, ή να ελευθερωθώμεν ή να αποθάνωμεν πολεμούντες, και κατά το αϊνί μας δεν γίνεται να χαλάση ο ιερός όρκος της Πατρίδος μας, σε συμβουλευόμε όμως να υπάγης να πολεμήσης άλλα μέρη διότι αν έλθης εδώ να μας πολεμήσης και μας νικήσης δεν είναι μέγαλον κακόν, διότι θα νικήσης παπάδες, αν όμως νικηθής το οποίον ελπίζομεν άφευκτα με την δύναμιν του Θεού, διότι έχομεν και θέσιν δυνατήν και θα είναι εντροπή σου και τότε οι Έλληνες θα εγκαρδιοθούν και θα σε κυνηγούν πανταχού. Ταύτα σε συμβουλευόμεν και ημείς κάμε ως γνωστικός το συμφέρον σου, έχομεν και γράμμα από την Βουλήν και Αρχιστράτηγον Θεόδωρον Κολοκοτρώνην, ότι εις πάσαν περίστασιν πολλήν βοήθειαν θα μας στείλη παλικάρια και τροφάς και ότι ή θα ελευθερωθώμεν τάχιστα ή θα αποθάνωμεν κατά τον ιερόν όρκον της Πατρίδος.

ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Ο Ηγούμενος οι σύν εμοί Παπάδες και Καλόγεροι

Τη 22α Ιουνίου 1827 Μέγα Σπήλαιον»

Μετά την απάντηση των μοναχών του Μεγάλου Σπηλαίου στο Ιμπραήμ, ξεκίνησε η τελευταία επίθεση των Οθωμανών³⁷ η οποία κατέληξε στην αποτυχία του Οθωμανικού στρατού να καταλάβει το Μέγα Σπήλαιο και στην οριστική απόφαση του Ιμπραήμ να αποχωρήσει. Από τους Έλληνες φονεύθηκε ο Σαρδελιάνος και πληγώθηκαν και άνω των 20. Οι απώλειες του Ιμπραήμ υπερέβησαν τους 250 νεκρούς και διπλάσιους πληγωμένους ενώ κατ' άλλους οι νεκροί έφθασαν τους 650³⁸ (διάφοροι ιστορικοί δεν συμφωνούν με τους αριθμούς αυτούς).

³⁵ Σουλιμοχωρίτας, τη φροντίδι ασφαλώς του Μεγασπηλαιώτου πρωτοσυγκέλλου Τριφυλίας – Ολυμπίας Αμβροσίου Φραντζή, εκ Μεσορρουγίου – Καλαβρύτων. Ν. Παπαδόπουλου, Κατακαημένου, ό.π.,σ. 477.

³⁶ Δ. Παναγόπουλου, Αγία Λαύρα Η Ιερά Μονή, ό.π., σ.40-41

³⁷ Κ.Δ. Παπαδημητρίου. Το 21 στις πηγές του. Γενική επιμέλεια Γιάννη Σμυρνωτάκη, Αθήνα,1980, σ.266

³⁸ Κ. Κаланτζής, Πετιμεζάδες. Οι σταυραετοί του Μωριά, Αθήνα, Μ. Βασιλείου & Σία, 1938, σ. 43-47. Τ. Σταματόπουλος, Ο κατακαημένος Μοριά και η δραματικήό.π., σ. 25.

Μάχες που έλαβαν μέρος Μοναχοί Μαχητές του Μεγάλου Σπηλαίου³⁹

Στην μάχη του Λεβιδίου τον Απρίλιο του 1821.

Στην μάχη της Ακράτας στις αρχές του 1823.

Στην μάχη εναντίον του Ιμπραήμ την 24 Ιουνίου 1827.

Μοναχοί του Μ. Σπηλαίου που έλαβαν μέρος σε μάχες⁴⁰ Αναγνώστου Συμεών, Γεωργιάδης Αρσένιος, Δημητριάδης Καλλίνικος, Δημητριάδης, Παφνούτιος, Ιωάννου Φιλόθεος, Κανελλόπουλος Ιωάννης μέλος και κατηχητής της Φιλικής Εταιρείας, Καρέλλας Νεκτάριος μέλος της Φιλικής Εταιρείας, Κόκκαλης Ακάκιος 105 ετών εκ Σουδενών, Μακρυγένης Ιωάννης, Μαλλιδόγιαννης – Παπαχριστοπούλου Χρήστου (εφημέριος Δεσίνου Αροανίας), Οικονομίδης Νεόφυτος, Παπαγεωργίου Καλλικάστρος προηγούμενος, Π παγεωργόπουλος Δαμασκηνός, Παπαθεοδώρου Γερμανός, Παπαμαντζέλου Παγκράτιος, Παπανικολακόπουλος Ακκάκιος, Περγλέγκας Γερμανός, Πετρόπουλος Ιερόθεος, μέλος της Φιλικής Εταιρείας, Πολυζωγόπουλος Παγκράτιος, Ρούβαλης Νεόφυτος, Σιμόπουλος Σαμουήλ, Τορολός Γεράσιμος εκ Νωνάκριδος, Χριστοδούλου Παφνούτιος.

Ιερωμένοι Υπερασπιστές Μεγάλου Σπηλαίου⁴¹

Για την ελευθερία του Μ. Σπηλαίου αγωνίσθηκαν πλέον των 100 μοναζόντων φουστανελοφόρων και άλλοι μαχητές. Αναγνώστου Συμεών εκ Σμύρνης μοναχός, Γεωργιάδης Αρσένιος εκ Σόλου μοναχός, Γιαννακόπουλος Φιλόθεος μοναχός, Δημητριάδης Καλλίνικος εκ Νωνάκριδος μοναχός, Δημητριάδης Παφνούτιος μοναχός, Θεοδώροπουλος Γεώργιος, ιερεύς εκ Συρμπανίου (σημ. Πριόλιθο), Κορύλλος Νεκτάριος Φιλικός εκ Κορίνθου μοναχός, Κανελλόπουλος Ιωνάς κατηχητής της Φιλικής Εταιρείας από Χαλκιάνικα μοναχός, Μακρυγιάννης Ιωνάς εκ Βραχνίου μοναχός, Οικονομίδης Νεόφυτος εκ Βουρών μοναχός, Οικονόμου Ηλίας, εκ Καρνεσίου Κλειτορίας ιερεύς, Οικονόμου Ιωάννης εφημέριος Ποταμιάς – Καλαβρύτων, Παπαγεωργίου Καλλίστρατος Προηγούμενος, Παπαγεωργόπουλος Δαμασκηνός εκ Διακοπτού μοναχός, Παπαγιαννακόπουλος Θεοδόσιος εκ Μαγουλιάνων μοναχός, Παπαδόπουλος Προκόπιος εκ Νεμνίτσης μοναχός, Παπαθανασόπουλος Αναγνώστης εκ Κλαπατσούνας μοναχός, Παπαθανασόπουλος Σπύρος εφημέριος Συρμπανίου – Καλλιφωνίας, Παπαθεοδώρου ή Οικονόμου Γερμανός εκ Σουβάργδου μοναχός, Παπαθεοδώρου εκ Σουδενών μοναχός, Παπαμετζέλος Παγκράτιος εκ

³⁹ Τα στοιχεία είναι παρμένα από όλη τη βιβλιογραφία του κεφαλαίου αυτού

⁴⁰ Ο.π., σ. 42

⁴¹ Τα στοιχεία για τους υπερασπιστές του Μεγάλου Σπηλαίου έχουν παρθεί από το Ν, Παπαδόπουλου, Κατακαημένον....., ό.π.σ. 473 -481.

Ποταμιάς μοναχός, Παπανικολόπουλος Ακάκιος μοναχός, Περδικάρης Συμεών εκ Βυτίνης μοναχός, Περλέγκας Γερμανός εκ Κραθίδος, μοναχός, Πετμεζάς Βασίλειος οπλαρχηγός εκ Δουδενών, Πετρόπουλος Ιερόθεος εκ Ζατούνης Φιλικός μοναχός, Ρούβαλης Νεόφυτος εκ Μεσορρουγίου μοναχός, Σαρδανέλιος Ανδρέας οπλαρχηγός εκ Κερπίνης, Σιμόπουλος Σαμουήλ εκ Ρωγών μοναχός, Τορολός Γεράσιμος εκ Νωνάκριδος κληρικός (Μεγασπηλαιώτης), Φιλήρης Δημήτριος, εκ Σόλου Καλαβρύτων ιερέυς, Χριστοδούλου Παφνούτιος εκ Καρυάς- Κορίνθου ιερολοχίτης Δραγατσανίου μοναχός, Χρυσανθόπουλος ή Φωτάκος Δημήτριος ιεροπαίς ιστορικός Πολλοί εκ των μοναχών για τις πολεμικές τους υπηρεσίες έλαβαν βαθμούς και διάφορα μετάλλια. Ο Φωτάκος στα απομνημονεύματα του αναφέρει

«παρά τον Σολιώτην δε ο Σωτήριος Χαραλάμπης εισηγήσατο και των Κωνσταντίνω Πετμεζά, κεκρυμμένων άχρι τούδε εν τω Μεγασπηλαίω, ίνα εξέλθη και τεθή επι κεφαλής των οπλοφόρων των εν ται Κατσάναις χωρίων Μάζι και λοιπών»⁴².

⁴² Ιωάννης Φιλήμων Ιστορικών Δοκίμιον περί Ελληνικής Επανάστασεως. Τόμος Γ' Ελευθέρη Σκέψις. Αθήνα 2003, σ. 9.